№ 5. փետրվարի 8. — 1873 — փետրվարի 8 № 5

ՏԱՐԵԿԱՆ ԳԻՆԸ՝

Տարեկան գինն է 5 ռուբլի (փոստի ծախսով)։ Օտարաքաղաքացի բաժանորդները պիտի դիմեն այս հասցէով. Въ Тифлисъ. Въ Редакцію Армянской Газеты „Мшакъ".

Տփխիսում կարելի է ստորագրվել խմբագրատան մէջ (Սոլօլակում) և Գ. Ծատուրեանցի խանութում։

ՄՇԱԿ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆ ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆ՝

Մանրատառ յայտարարութիւն տպել տալը պիտի վճարէ 10 հատորակ տողի համար 1 կոպէկ արծաթ։ Յայտարարութիւններ ընդունվում են հայերէն, ռուսերէն, վրացերէն, ֆրանսերէն, գերմաներէն և թուրքերէն։

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ինչո՞վ են պարծենում մեր հարուստները։—Ներքին տեսութիւն։ Տարրական ուսումնարանների նախագիծը։ Նամակ Նուխուց։ Նամակ Ղզլարից։ Ներքին լուրեր։—Արտաքին տեսութիւն։ Ֆրանսիա։ Նամակ Ցիւրիխից։ Արտաքին լուրեր։—Խառն լուրեր։—Առևտրական։—Յայտարարութիւններ։—Բանասիրական։ Մի ճանապարհորդութեան տպաւորութիւնները։

Ի՞ՆՉՈՎ ԵՆ ՊԱՐԾԵՆՈՒՄ ՄԵՐ ՀԱՐՈՒՍՏՆԵՐԸ

Սովորութիւն կայ մեր հարուստ ծերերի մէջ, պատմելով իրանց որդիներին, որք օտար երկրներից յետ են գալիս բարձր ուսումով, դառն կերպով յանդիմանութիւններ անելու, թէ ինչի նոր եկած որդին իսկոյն չէ կարողանում իր համար ասպարէզ բացանել մեր հասարակութեան մէջ, չէ կարող առաջին օրից արդէն հանել անկախ դրութեան։ Բոլոր նրանց յանդիմանութիւնը այդ խօսքերի վրա է հիմնվում՝ „մի հինգ կոպէկ բեր օջախդ, այն ժամանակ կասեմ որ մարդ ես"։

Նախ քան արդարացնենք կամ մեղադրենք ուսեալ երիտասարդութիւնը, քննենք թէ ինչպէս են հարստացել մեր հարուստները, և արդեօք ունե՞ն նրանք իրաւունք պարծենալու։ Ինչպէս ամեն երկրում, նոյնպէս և մեզ մօտ, երկու միջոց կայ միայն հարստանալու՝ մինը ժառանգել մի հարըստութիւն, միւսը աշխատանքով հարստանալ։ Առաջինների վրա մենք չենք էլ կամենում խօսել, որովհետև նրանք ժառանգութեամբ հարստացած լինելով, պատճառ չունին, չեն կարող և չեն էլ ասում իրանց որդիներին վերև յիշված խօսքերը...

Բայց այն հարուստները, որք աշխատանքով են հարստացել, արդեօ՞ք իրաւունք ունեն այդ տեսակ խօսակցութիւն բանել իրանց որդիների հետ, ու նրանց մեղադրել, որ հինգ կոպէկ անգամ աշխատել չեն կարող, ու օջախը բերել...

Այդտեղ զարթնում է մի հասարակական խնդիր՝ մենք չենք կամենում մեղադրել հին սերունդը, թէ նա մեծ մասամբ վատ կամ անազնիւ ճանապարհներով է հարստացել,—ոչ, մենք կամենում ենք միայն հարցնել, կարո՞ղ ենք մենք արդեօք մի և նոյն միջոցներով հարստանալ, կամ գոնէ մեզ ապահովել, ինչպէս նրանք են արել...անկարելի է։ Ժամանակը ուրիշ էր, պահանջները ուրիշ էին, ուստի և միջոցները տարբեր պիտի լինեն։ Եթէ առաջ պատերազմական դրութեան մէջ էր երկիրը, իսկ այժմ խաղաղ դրութեան մէջ, եթէ առաջ բազմաթիւ զօրքի հարկաւորութիւն կար, իսկ այժմ հետզհետէ մտաւոր կեանքով ապրող մարդիկների մէջ պահանջ է զգացվում, եթէ իրանք հիմնարկութիւններ ուրիշ են, եթէ առաջ դատաները փակ էին, իսկ այժմ հրապարակական, եթէ առաջ երկրի բնական արդիւնքները մինին, երկուսին կապելով էին տալիս շահացնելու, իսկ այժմ նոյն արդիւնքի վերա հետզհետէ ակցիզ անվանված հարկեր կը մտցվին, եթէ առաջ հարկատու էին միայն աշխատողները, իսկ հետզհետէ մտցնվելու է, ասենք, հարկը մուտքից,—և այլն..... Եթէ, մի խօսքով ինքն տնտեսական և հասարակական դրութիւնը հետզհետէ փոխվում է,—հասկանալի է որ նոր սերունդը չէ կարող աշխատանքի և իրան ապահովացնելու գործի մէջ մի և նոյն ընթացքը բռնել, որին հետևում էր հին սերունդը։ Ինչո՞վ են պարծենում ուրեմն, և ի՞նչ իրաւունքով մեզ մեղադրում։ Մենք այնքան ենք աշխատում, մեզանից շատերը գուցէ մի տարվայ մէջ աւելի քան թէ հին մարդը իր ամբողջ կեանքումը,—բայց ինչո՞վ ենք մեղաւոր, որ հին պահանջները թողած, մեր հասարակութիւնը նորերի անհրաժեշտութիւնը դեռ չէ ճանաչում, ինչո՞վ ենք մեղաւոր, որ մօտիկ ապագայում միակ գործադրելի աշխատանքի ձևերը ընտրած, մենք այդ դեռ անորոշ ժամանակում, ամենաանտանելի աշխատանքով ոչ թէ միայն չենք կարող հարստանալ, բայց և չենք կարող մեզ ապահովել, այն ինչ նոյն աշխատանքը, Եւրոպայում կարող էր մեզ համար ոչ թէ միայն ապահովութեան, բայց և հարստութեան աղբիւր լինել։

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱԽԱԳԻԾ ՏԱՐՐԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

(Շարունակութիւն) 1)

II

Տարրական կամ սկզբնական ուսումնարանի համար նախագիծ գծելուց առաջ օգտաւէտ կը լինէր որոշել՝ թէ առհասարակ ինչ նշանակութիւն ունի տարրական ուսումնարանը կամ սկզբնական դասատունը։ Այս դասատան մէջ պատրաստվում են միայն առաջին դասատունը մտնելու համար, թէ մի ուրիշ բանի համար էլ։ Մենք աւելի պատրաստ ենք համաձայնելու այն մտքի հետ, որ տարրական ուսումնարանը, բացի իր պատրաստական նշանակութենից, ունի աւելի մեծ նշանակութիւն։ Հէնց տարրական անունը ինքն ըստ ինքեան ցոյց է տալիս այս։ Տարրականին գերմաներէն հիմնական էլ են ասում։ Ուրեմն տարրական ուսումնարանից պէտք է պահանջած, որ նա ընդհանրապէս կրթութեան հիմքը տայ աշակերտներին, տայ նոյնպէս և այն ընթացքը, որով ապագայում պէտք է առաջ գնայ նա դէպի բարձր կրթութիւնը և զարգացումը։ Տարրական կրթութիւնը համառօտ կերպիւ պէտք է ներկայացնէ մի ամբողջ, բազմակողմանի բան, որ պէտք է ընդարձակվի ապագայի կրթութիւնով։ Գերմանիայում և վերջին ժամանակներում Բարօն Կորֆի Ալէքսանդրովսկի գաւառի և ուսումնարաններում չքաւորութեան և ուրիշ պատճառներով շատ երեխաներ անցնում են միայն տարրական ուսումը (3—4 տարում), և նրանցից վերջերում դուրս են գալիս լուսաւորուած մշակներ և հողագործներ։ Մենք կարծում ենք, որ մեզ էլ հարկաւոր է այս նպատակը ունենալ մեր աչքի առաջը։

1) Տես „Մշակ" № 4—1873։

Տարրական ուսումնարանի նպատակը պէտք է լինի զարգացնել աշակերտների ընդունակութիւնը, ծանօթացնել նրանց որքան կարելի է նոր նրանց շրջապատող և նրանցից հեռու առարկաների հետ—միով բանիւ—տարրական ուսումնարանը պէտք է տայ, թէև քիչ, բայց որոշ գիտութիւն, աշակերտների հասակին համաձայն։

Այս նպատակին կարելի է հասնել յետագայ առարկաների դասատուութիւնով։

1) Մայրենի լեզուի ուսումնասիրութիւնը (կարդալ և գրել)։

2) Հաշիւ (մտաւոր և գրաւոր)։

3) Նկատողական (դիտողական) ուսում։

4) Նկարչութիւն և գծագրութիւն։

Նկատողութիւն. Տարրական ուսումնարանում—նախապատրաստական դասատան մէջ, երբ երեխան դեռ դժուարանում է իրան մայրենի լեզուով խօսել և մտածել, երբ նրա հասկացողութեան աստիճանը շատ նեղ է, այս տարիներում մենք աննպաստակար ենք համարում մի որևիցէ օտարազգի լեզուի ուսումնասիրութիւնը։ Նրա հետևանքը լինում է այս տարիներում այն, որ երեխան բթամտանում է չը հասկանալով կարդացածը և ասածը, և այս լեզուի մէջ ոչինչ առաջադիմութիւն չի ցոյց տալի, բայց ընդհակառակը նա զզվում է այն լեզուից և վերջերում նա կամ ամենևին չէ ուսումնասիրում այն օգտաւէտ լեզուն, կամ շատ դժուարութիւնների է հանդիպում, մինչև որ իրան հաշտեցնում է նորան ուսումնասիրելով։ Լաւ է մի քանի տարի յետ թողնել մի որևիցէ օտար լեզուի ուսումնասիրութիւնը, և սկսել առաջին կամ երկրորդ դասատնից, քան թէ սկզբումը անհաշտ թշնամի շինել երեխային այդ լեզուի հետ և ատելութիւն զարգացնել նրա մէջ դէպի օտար լեզուն, որի ուսումնասիրութիւնը մեզ, աղքատ գրականութիւնով հայերիս

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄԻ ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԵԱՆ ՏՊԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

II

Հարցրէք Գերմանիայի մէջ ճանապարհորդած մի մարդուց, որ իր մէջ ունի մի փոքր զգացմունք դէպի բնութեան գեղեցկութիւնները, այս երկրի որ մասն է նորան աւելի գրաւել,—պատասխանը անկասկած կը լինի՝

„Հռէնոսի ափերը"։ Եւ յիրաւի կարելի է արդեօք մի առաւել բանաստեղծական և մի և նոյն ժամանակ այսպէս չնորհալի տեղ գտնել ամբողջ Գերմանիայումը։ Մայնց քաղաքումը նաւ նստելով, կանցնէք ամենահարուստ, չքեղ երկիրներով՝ աջ ու ձախ խաղողով տնկած լերներ (Weinberg), որտեղից բոլոր երկրագնտի վերայ հռչակած Հռէնոսի ոսկեգոյն գինիներ են ծագում, աջ ու ձախ միայնացած ժայռերի վերայ կամ ծածուկ մի ձորակի մէջ ճանապարհորդի ուշադրութիւն գրաւող ամրոցների մնացորդներ, որոնց տեսնելով, ակամայ մտքի մէջ ծնվում են յիշողութիւններ միջին դարերի կեանքից, երբ այս ամրոցների մէջ, կայսերական օրէնքներից և հարկերից ապաստանելով, դոցա տէրերը, ազնուական ասպետները, յարմար բոպէին սպասելով, ելնում էին, ճանապարհորդներին, մանաւանդ վաճառականներին և կայսերական հպատակներին կողոպտելու համար։

Աշխատանքը նոցա անծանօթ լինելով, ապրուստի միակ միջոցը պէտք է լինէր աւազակութիւնը և այս արուեստը աւազակ-ասպետների (Raubritter) համար մի առիթ էր, թէ իրանց քաջութիւնը փորձելու, թէ մի միջոց կայսերական հպատակութիւնից անկախ մնալու։

Հասկանալի է, որ Հռէնոսի ափերը գլխաւորապէս ասպետների բոյն լինելով, այս երկրի մէջ յառաջացել են հազարաւոր աւանդութիւններ, որ բերանից բերան անցնելով, պահպանվել են և մինչև այժմեան ժամանակները։ Բայց սոցանից ամենաերևելին է այն, որ անբաժանելի կապած է Լօրէլէյ (Loreley) լերան հետ,—մի սար, որ գտնվում է Հռէնոսի աջ ափին, և որ իր մեծութեամբ և գեղեցկութեամբ գերազանցում է ափերին եղած բոլոր միացած լերները։ Ըստ աւանդութեան այս սարի գագաթին բնակվում էր մի ժամանակ մի գեղեցիկ Լօրէլէյ անուանած կին, որ ճանապարհորդին դէպի իւր բնակարան յանգուցանել էր աշխատում, բայց վերջը, միայնակութիւնից և տարփանքից մաշվելով, ինքը գլուխը սարի բարձրութիւնից Հռէնոսը դահավիժեց։ Այս աւանդութիւնը բազմաթիւ բանաստեղծների ուշադրութիւնը գրաւեց և շատ նկարագրութիւնների նիւթ դարձաւ, որոնցից ամենաերևելին է անկասկած Հէյնրիխ Հէյնէի „Loreley" երգը։

Լօրէլէյ սարի շրջակայքը այնքան գմայլիչ են, որ ճանապարհորդը, որքան անգամ տեսած և լինի նա այդ տեղերը, ամեն անգամ դոցա մօտենալով, սպասում է անհամբերութեամբ որ վերստին տեսնի՝ նորա շունչը կտրվում է ոգևորութիւնից։ Բայց անցանք Լօրէլէյ, և յանկարծ Հռէնոսը, որ այդտեղ երկու ժայռից սեղմած, առանձին արագութեամբ է վազում, ահագին լայնութիւն է կազմում, տափակ երկիրը մտնելով։ Հիացած աչքին ներկայանում են երկու ափերին երկու զուարթ փոքրիկ քաղաքներ՝ Սան Գօար և Սան Գօարսհաուզէն . . . ։ Միայն Ժէնէվի լճակի հոյակապ եզերները կարող են համեմատվել այս գեղեցիկ տեսարանի հետ. . . ։

Բայց բնութեան գեղեցկութիւնները նկարագրելու համար հարկաւոր է մի Ժօրժ Սանդի կամ մի Տուրգենէվի գրիչը . . . ։

Միջին դարերումը աւազակ-ասպետներին և ազնուականներին ընդդիմադրելու, նոցա զօրութիւնը և կամայականութիւնը զսպելու համար, Գերմանիայի մէջ կազմվեցան քաղաքների դաշնակցութիւններ։ Այսպէս կայացան՝ „Հռէնոսին քաղաքների դաշինքը" Հռէնոս գետի ափերումը, ուրիշները Գերմանիայի հարաւումը, բայց ամենամեծ նշանակութիւն ստացաւ Գերմանիայի հիւսիսային քաղաքների „Հանզա" դաշինքը, որ փոքր առ փոքր իր մէջ ամփոփեց բոլոր նշանաւոր ծովային քաղաքները և յառաջացնելով ընդհանուր առևտրական և քաղաքական օգուտներ, պատճառ դարձաւ այս քաղաքների ծաղկման և բարօրութեան։ Հանզային պատկանում էին նոյնպէս Բռէմէն և Համբուրգ մեծ քաղաքները, որոնք հետզհետէ զանազան հպատակութիւններ ընդունել ստիպվելով, *) վերջապէս „ազատութեան պատերազմներից" (Freiheitskriege) յետոյ, 1814

*) Բռէմէն քաղաքը Շվէդացիներին տրվեցաւ երեսնամեայ պատերազմից յետոյ. 1719 թուին,

համար մեծ նշանակութիւն ունի ապագայ ուսման համար:

Խօսենք ընդարձակօրէն վերոյիշեալ առարկաների ամէն մէնի վերայ:

1) **Մայրենի լեզուի ուսումնասիրութիւնը** տալիս է ամենահարկաւոր նիւթ երեխայի զարգացման համար: Ի հարկէ սորա համար հարկաւոր է յարմար ընթերցանութեան գիրք, որ առաջնորդէր երեխային աստիճանաբար անզգալի կերպով պարզից դէպի բարդը, հեշտից դէպի դժուարը, և կարողանար տալ ուսուցչին բաւականին լաւ նիւթ իւր խօսակցութիւնների և բացատրութիւնների համար:

Նկատողութիւն 1. Ցաւում ենք, որ Ուշինսկու գեղեցիկ ձեռնարկ „Родное слово" 2 մաս, որոնցից առաջին մասը արդէն մեզանում տպուել է *) երկրորդը պատրաստ է տպագրութեան, չենք կարող ուղղակի ձեռնարկ առաջարկել, մանաւանդ սկզբում: Այդ գիրքը, ունենալով ռուսների համար մեծ պէդագօգիքական նշանակութիւն, մեզանում կորցնում է բոլորովին այդ իրան յատկութիւնը այն պատճառով, որ աշակերտները սկզբում ողջ վեց ամիս սովորելով դրա վերայ, ոչ մի նկատողական զարգացում չեն ստանում: Այդ գիրքը մինչև աշակերտները նկատողական եղանակով չեն սովորել գրել կարդալ, չ'պէտք է գործածվի իբրև դասագիրք: Փորձված ուսուցչից է կախուած, թէ ինչպէս պէտք է գործը այնպէս առաջ տանի, որ նկատողական ուսումը իրան ճանապարհից չի շեղուի, որովհետև եթէ սկզբում սկսվի վերացական անմիտ բառերի ուսանելը, այնուհետև շատ դժուարութիւնների պէտք է հանդիպի ուսուցիչը, մինչև որ աշակերտը ուղղվի, որովհետև աշակերտը կարդում է նորա համար, որ հասկանայ և ոչ թէ լոկ բառեր սովորի: Կարդալ գրել սովորելուց յետոյ, մեր բոլոր դասագրքերի մէջ երեխաների համար, այդ գիրքը կարող է լինել գեղեցիկ ձեռնարկ, եթէ միայն ուսուցիչը հետևի իսկ և իսկ Ուշինսկուն և զգոյշ ընտրութիւն անէ կարդալու նիւթերու մէջ, աշակերտների հասկացողութեանը յարմարվելով:

Նկատողութիւն. 2. Ինչ որ կը վերաբերի պ. Տէր—Յակովբեանցի „Մայրենի լեզու" գրքին, մենք բոլորովին վնասակար ենք համարում իբրև ձեռնարկ երեխաների համար այդ գիրքը. և ոչ մի զարգացողական նիւթ, ինչպէս մենք նայում ենք այդ գործին, այդ գրքի մէջ չ'ենք գտնում: Ուրեմն այդ դասագիրքը ցանկալի կը լինէր եթէ դուրս հանվէր մեր ուսումնարաններից, որովհետև այդ գիրքը քիչով է զանազանվում մեր հին տետրից, որի վերայ մենք ամէնքս մաշուել ենք: Պ. Տէր—Յակովբեանցը Ուշինսկու գրքի վերնագիրը (Родное слово—Մայրենի լեզու) իրան գրքի վերայ անելով՝ միթէ չէր մտածում, որ մենք հայերս և ինքը պ. Տէր—Յակովբեանցը սեփականութեան պաշտպաններ ենք:

Կարդալ-գրելը (ա. բ...) պէտք է ուսուցանվի հնչիւնական մետօդայով. Այս մետօդայով երեխաները 2–3 ամսում սկսում են արդէն բաւական լաւ կարդալ և գրքից արտագրել: Եթէ տարրական ուսումնարանի ընթացքը լինի 2 տարվայ, այն ժամանակ երեխաները պէտք է կարողանան կարդալ բոլորովին անսխալ, արագ և հասկացողութեամբ: Նոքա պէտք է կարողանան կարդացածը յետ պատմել, պէտք է կարողանան նմանապէս նրանց առաջարկած նախադասութիւններին գրաւոր համառօտ պատասխաններ տալ, միայն կատարեալ նախադասութիւններով:

Ուղղագրութեան համար պէտք է շաբթէնը երկու երեք անգամ գրել տալ թելադրութիւնով:

2) **Հաշիւ Գրուբէի մետօդայով** *) քարերի, խորանորդների etc. միջնորդութիւններով:

Հարկաւոր է հաշուել տալ և համարիչի վերայ:

3) **Նկատողական—խօսողական ուսումը**: Նկատողական կրթութեան վերայ ընդհանրապէս մինչև հիմայ մեզանում ուշադրութիւն չեն դարձրել: Այդ դաստիարակութիւնը մեզանում մինչև հիմայ ոչ թէ չեն մտցրել, այլև մինչև անգամ գրականութեան մէջ չեն զարթեցրել դրա հարցը: Այդ մեզ համար բոլորովին նոր և անյայտ բան է, չ'նայելով որ այդ ուսումը պէտք է լինի ամէն ուսման հիմքը: Այդ բանը շատ լաւ են հասկացել գերմանական երևելի պէտագօգները, Պէստալօցցին, Դիստերվէգը և նրանց հետևողներից ռուսաց պեդագօգ Ուշինսկին: Այն օրից, երբ մանաւանդ Դիստերվէգը մտցրեց ու մղեց այդ ուսումը գերմանական ուսումնարաններ ի մէջ, այն օրից վերջապէս սկզբնական կրթութիւնը ստացաւ իրան կատարեալ ուղղութիւնը և հասաւ այն աստիճանին, որին նա պէտք է հասնէր: Այն օրից տարրական ուսումնարանները սկսեցին աստիճանաբար ազատուել չոր ու ցամաք սրտամաշ և ճնշող սխօլաստիքական և կղերիքական ուղղութիւնից: Հիմայ բոլոր գերմանական ուսումնարաններում թագաւորել է այդ վարժումը:

Նկատողական ուսումը Մայրենի լեզուի հետ երեխաների զարգացման գլխաւոր միջոցն է: Ընդունակ ուսուցիչը նրա մէջ կը գտնէ անսպառելի նիւթ. Նա կարող է ձեռք տալ բնական գիտութեանը,—կենդանիները, տունկերը և հանքերը զննելով, Ֆիզիկան—բնութեան զանազան երևոյթները զննելով. պատմութիւնը և աշխարհագրութիւնը (հայրենագիտութիւն), ուսումնասիրելով իրան հայրենիքը, քաղաքը և այլն: Բացի սորանից նաև գիտողական ուսումը զարգացնում է երեխաներին ուղիղ դատելու ու իրենց միտքը պարզ կերպով արտայայտելու:

4) **Նկարչութիւնը և գծագրութիւնը** քառակուսի խազերի միջոցով ուսանելով, ձեռնտու են փոքրիկ երեխաներին ձևակերպել կեանքից վեր առած առարկաներ և զանազան երկրաչափական ձևեր: Թէ որքան օգտաւէտ է գործնական և ճաշակագիտական հայեացքով նկարագրել իմանալ, էլ խօսել հարկաւոր չէ:

Ահա համառօտապէս այն պարապմունքները, որ պէտք է տան երեխաներին տարրական ուսումնարաններում: Մնում է ասել մի քանի խօսք ևս դասատան կազմակերպութեան և դասախօսութեան եղանակի վերայ:

(Կը շարունակուի)

*) Մայրենի լեզու, առաջին մասը աշխատասիրութիւն Ն. Տէր Ղևոնդեանցի:

*) Գրուբէի մետօդան այնքան յայտնի է, որ աւելորդ ենք համարում երկարաբանութիւն անելը:

ՆԱՄԱԿ ՆՈՒԽՈՒՑ

Ես իմ նամակների մէջ միայն տեղագրական և առևտրական ընդհանուր նկարագիրը հաղորդեցի ձեզ ի բաց թողնելով ժողովրդի առ հասարակ վարքը ու բարքը, մտաւորական դրութիւնը. այդ պակասը լրացնելու համար համառօտապէս պիտի խօսեմ այստեղ առաջ թուրքերի վերայ որոնք բնակիչների մեծ մասն են կազմում, և յետոյ հայերի վերայ:

Թուրքերը երկու կրօնական ցեղից են—Սիւննի և Շիա կամ Ցաճիկ և Պարսիկ. այդ երկուսի մէջ տարբերութիւնը քիչ չէ և թէ կրօնական համոզմունքով և արարողութիւնով ջոկվում են միմեանցից. Թողնելով խնդիրը թէ ինչումն է կայանում այդ երկու ազգերի կրօնքի հիմքը և իրարից տարբերութիւնը, ես միայն սա եմ կարևոր համարում ասել, որ Սիւննիի կրօնական համոզմունքը որքան էլ տգէտ և մոլեռանդ լինէր, այնուամենայնիւ քիչ չէն շատ աւելի ներողամիտ է դէպի օտար ազգութիւնները: Ցաճիկը չի խորշում քրիստոնեի հետ նստել վերկենալու, թէյ խմելու և հաց ուտելու (բացի խմիչք և խոզի մսի գործածելուց). իսկ պարսիկը խորշելով այդ բոլորից սրբապղծութիւն է համարում քրիստոնեի հետ նստել վեր կենալը անգամ. Թէև այդպիսի խստութիւն ճշտութիւնով չեն կարողանում պահել այստեղ, որովհետև հայերի հետ յարաբերութիւններ ունենալու ստիպուած են և ակամայ յանձն են առնում, բայց ով որ եղած է պարսկաստանի քաղաքներում, տեսած է անշուշտ պարսիկների այդ ամարգի ծիսապաշտութիւնը:

Այդ երկու ազգութիւնները միմեանց հետ միշտ կրօնական թշնամութիւններ ունին և այդ թշնամութիւնները աւելի սոսկալի կերպարանք են ստանում պարսիկների այն զզուելի ծիսակատարութեան ժամանակ, որը Մուհարրէմի սուգի օրեր է կոչվում: Այդ բարբարոս արարողութիւնը ցոյց է տալիս դոցա կրօնքի խաւար և վերջին աստիճանի ֆանատիկ լինելը: Այդ օրերին քիչ է պատահել որ մէկզմէկու վրայ են յարձակուել և այս պատճառաւ քաղաքական իշխանութիւնը զօրեղ միջոցներ է գործ դնում այդ հանդէսի ժամանակ խռովութիւն չպատահելու համար:

Դոքա ունին իրենց համար մէչէտ առանձին, և մէչիտի կողքին ցած, սև պատերով մի երկու սենեակ կան շինած, այդ է նոցա ուսումնարանը, եթէ այդ անունը կարելի է տալ: Այստեղ սովորեցնում է մոլլան ճպոտը ձեռքին աղաղակների և վիլլուկների մէջ իսլամական մատաղ սերնդին դարևոր ֆանատիքական և աւելորդապաշտական գաղափարներով...:

Աւելորդ է ասել, որ Թուրքերի կանայք, ենթարկուած լինելով փակուած կեանքին, մնացած են ստրուկ և խաւար ինչպէս իրենց մարդիկը:

Գանք հայերին:

Թուրքերը խանութեան ժամանակ եղած են ներգործող ոյժը թէ հայի բնաւորութեան և կեանքի վերայ. այդ բանը, ինչպէս և ուրիշ տեղերում յայտնի երևում է և այստեղ: Հայը չի շարժվում հասարակական կեանքով, նա իր ընտանիքից դուրս էլ ոչինչ չի նկատում, նա ապրում է միայն իրեն համար—այդ է մեր հայերի ընդհանուր ախտը, այդ է մեր դժբաղդ դատակնիքը:

Բարեբաղդաբար կայ Նուխուայ մէջ մի հոգևոր հայոց ուսումնարան, այդտեղ միայն սովորեցնում են հայերէն և ռուսերէն լեզու, կրօնագիտութիւն և վայելչագրութիւն և փոքր ինչ թուաբանութիւն, կայ նոյնպէս տէրութեան ծախքով հիմնած մի գաւառական ուսումնարան և սովորեցնում են այստեղ Ռուսերէն, Հայերէն և Թուրքերէն և մի քանի առարկաներ թուաբանութեան աշխարհագրութիւն: Սակայն պէտք է ասել որ այդ ուսումնարանները չեն կարող յառաջացնել մի բան և չեն կարող յառաջադիմել, որովհետև ժողովուրդը առհասարակ անհոգ է մտաւորական զարգացման վրայ, և նա չի հասկանում այդ անհրաժեշտ պիտոյքը որովհետև բացի նիւթական շահից նորա համար ուրիշ շահ չկայ: Մոռացայ յիշել որ Նուխուայ մէջ երկու Հայոց եկեղեցի կայ և մէկն էլ Ռուսաց:

Իսկ աղջկերանց համար ուսումնարան չկայ, որովհետև մեր հայերի խելապատիկում այսպիսի մի միտք է տիրապետում—„թէ աղջիկը ինչ, ուսումն ինչ:

Ցոյս ունիմք որ այս նոր տարին անօգուտ չի անցնիլ Նուխեցւոց համար և զարթնելով իրենց մտաւոր թմրութիւնից հոգս կ'քաշեն իրենց որդւոց մտաւորական և բարոյական կրթութեան վերայ լաւ հասկանալով այս խորհրդաւոր խօսքերը թէ՝ այնտեղ է փողը, հարստութիւնը, արժանաւոր պարծանքը, որտեղ կան այս երկու աշխարհաշէն բարերարները—**ուսումը և դաստիարակութիւնը**:

1873. 5 յունվար — Մ. Գ. Ասլանեան

Ց. Գ. Լսում ենք որ մի քանի երիտասարդներ դիտաւորութիւն ունին այստեղ մի ընթերցարան բաց անելու. ցանկանում ենք կատարեալ յաջողութիւն այդ նոր շարժումին:

ՆԱՄԱԿ ԴԶԼԱՐԻՑ

Դզլարի բնակիչները: Ինչպէս խոստացել էի անցեալ նամակումս, այս անգամ կամենում եմ խօսել Դզլարի միւս բնակիչների մասին, որոնք են՝

1. **Վրացիք**: Սոքա թւով մօտ երեսուն տուն են, բայց ինչպէս երևում է, առաջ աւելի շատ են եղել: Քաղաքից փոքր ինչ հեռի կայ մի գերեզմանատուն, որ Հայերը անուանում են „վրացի

թուին կրկին ազատ քաղաքներ (Freistadt) դարձան, իրանց սեփական կառավարութիւն (ծերակոյտ) յօրինելով:

Այս երկու քաղաքները Վիեննայի ժողովից յետոյ (1814-15) ազատ դառնալով, վերանորոգած Հաննովէրի թագաւորութեան կողմից ստիպվեցան միմեանց մէջ եղած առևտրական կապը կտրելու: Հաննովէրի թոյլ կառավարութիւնը իր համար վնաս համարելով եթէ Համբուրգի և Բռէմէնի պէս երկու մեծ քաղաքներ, ձեռք ձեռքին տուած, ընդհանուր օգուտներին ձգտէին, աշխատում էր նոցա առևտրական պայմաններին վնասել, արգելք դնելով նոցա միմեանց հետ անմիջական յարաբերութիւններին: Եւ յիրաւի Համբուրգը, Գերմանիայի ամենամեծ առևտրական նաւահանգիստը, ներքին գաւառների հետ միայն մի երկաթուղով էր կապած—Բէրլինի հետ: Հաբաւի հետ յարաբերութիւնները շատ դժուար էին:

Այդ է պատճառը որ Համբուրգի առևտուրի մեծ մասը կենդրոնացած էր միայն Գերմանիայի արևելքումը և կամ արտաքին էր, այսինքն վաճառքը հանվում էին այլ երկիրներ՝ Ֆրանսիա, Անգլիա, և այլն և կամ ապրանքը Հնդկաստանից գալով, ուղարկվում էր Ամերիկա և փոխադարձաբար:

Միայն 1866 թուից, երբ Հաննովէրի թագաւորութիւնը Պրուսիայի մի գաւառ դարձաւ, Համբուրգցիքը կարողացան իրանց վաղուց ցանկացած դիտաւորութիւնը իրագործել,—մի երկաթուղու կամուրջ շինել Էլբա գետի վերայ և նաւահանգիստը անմիջապէս կապել երկաթուղով արևմտեան և հարաւային Գերմանիայի և Ֆրանսիայի հետ: Այժմ ահա այս կամուրջը վերջացրած է և երկաթուղին բացվեցաւ:

Որքան օգտաւէտ էր Համբուրգին այս նոր ճանապարհը, արդէն նորանից կարելի է եզրակացնել, որ քաղաքը այս վերջին տարիները, աչքի առաջ ունենալով կամուրջի շինուելը, անչափ ընդարձակուեցաւ: Եթէ մի մարդ այս քաղաքը քանի մի տարից առաջ տեսած լինէր, հազիւ կարող է այժմ նորան կրկին ճանաչել՝ նոր երկաթուղին առիթ տուեց նոր նաւահանգստի շինութեանը, որ անմիջապէս երկաթուղու կայարաններին է հասնում իր նոր շքեղ և մարդաշատ ծովեզրով (quai): Այս շինութիւնները այն յարմարութիւն ունեն, որ նաւով հասած վաճառքը կարող են իսկոյն երկաթուղու կառքերի մէջ դարսվել, որի համար ծառայում են յիսունից աւելի բարձրացնող շոգեմեքենաներ: Փոխադարձաբար, երկաթուղով բերած ապրանքը նոյն հեշտութեամբ նոյն մեքենաների միջոցով դարսվում է նաւերի մէջ:

Նոյն ինքը քաղաքն էլ բոլորովին այլ կերպարանք ստացաւ՝ նոր արձակ փողոցներ, գեղեցիկ տներով տարածվում են քաղաքի կենդրոնից, Բօրզայից մինչև նոր երկաթուղու կայարանը և նաւահանգիստը:

Բնակիչները այլ ոգի ստացան՝ պահպանելով իրանց առաջվայ գովելի բնաւորութիւնները՝ աշխատասիրութիւնը և հիւրասիրութիւնը, նոքա կարծես աւելի ուրախ սրտով են աշխատում, յուսալով աւելի շահ և օգուտներ:

Հազիւ թէ կայ ամբողջ Գերմանիայումը Համբուրգի պէս հարուստ քաղաք: Նորա թատրօնները անցած դարուց Լէսսինգի ժամանակից սկսած, ունեցել են միշտ մի առանձին հեղինակութիւն: Նկարչութիւնն էլ Համբուրգի մէջ սկսում է կատարելագործվել նոր հիմնված մուզէումի շնորհիւ: Գիտութիւնները և գրականութիւնն ևս իրանց ներկայացուցիչներ ունեն այդ առևտրական քաղաքումը: Բանաստեղծներից, որոնցով պարծենում է Համբուրգը, բաւական է եթէ յիշեմ ժամանակակից վիպասան Թէօդոր Ստորմին (Theodor Storm), որի գեղեցիկ բանաստեղծութիւնները և վէպերը ամենայն համակրութեան արժանի են: Յիշենք և պ. Ադօլֆ Ստրօդմաննին (Adolf Strodtmann) որ յայտնի է իր աշխատասիրած Հէյնէի և Գօդֆրիդ Կինկէլի կենսագրութիւններով և նմանապէս անգլիական և դանիական լեզուից աջող թարգմանութիւններով:

Հասարակական և մտաւոր ազատութեան հետևանքն էր, որ Համբուրգի մէջ չը կայ տարբերութիւն քրիստոնեաների և հրէաների մէջ՝ ամենքը վայելում են հաւասար ազատութիւններ և իրաւունքներ:

Համբուրգ. հոկտ. 1872 — Անդրէաս Արծրունի

Գէորգ I, Անգլիայի թագաւորը, մի միլիօն թալեր (ռուբլ) վճարելով Շվէդիային, առաւ Բրէմէն քաղաքը և դարձրեց Հաննովէրի թագաւորական տան (ցեղի) սեփականութիւն: Վերջապէս Նապօլէօն I-ը, իր նուաճումների ժամանակին, միացրեց Բռէմէն և Համբուրգ քաղաքները Ֆրանսիային:

հանգամանքին՝ այդ տեղ գտնվում է և մի եկեղեցի։ Մի այլ եկեղեցի, որ գտնվում է համարեա քաղաքի կենտրոնում, միայն այժմ էլ Հայերի մէջ կոչվում է „Վրացի Աստուածածին“, թէև ժամասացութիւնը թէ այստեղ և թէ առաջինում Հայերէն է լինում։ [illegible] Պարապում են [illegible] այգեգործութեամբ։ [illegible] Ղզլարի չրջակայքում [illegible] [illegible] ժամանակ, երբ [illegible] իրենց հայրենիքից [illegible]։

2. Լեկգիներ։ Նոցա առաջին անգամ [illegible] Ղզլար [illegible] և Լեկգինների երկրաւան պատերազմներից [illegible]։ 1831 թ. Նոյեմբերի 10-ին, երբ Ղզլարի անմոց բնակիչները [illegible] էին անում եկեղեցում, և երկար [illegible] բնակչութեան [illegible] լինելով, [illegible] նոցա մէջ [illegible] [illegible] Լեկգիների մի մեծ խումբ Ղազի Մոլլայի (Շամիլի նախորդի) առաջնորդութեամբ և մեծ արիութեամբ [illegible] քաղաքի մէջ, [illegible] Ղզլարի [illegible] (Սանգար)։ Այդ [illegible] [illegible] բնակիչներ [illegible] [illegible] [illegible] և բերդը [illegible] ժամանակ, երբ [illegible] [illegible] իրենց [illegible] [illegible] 10—15 տարին, և [illegible] և տարեց, և այլն [illegible] բերդը [illegible] ընդունել [illegible] [illegible] ընտանիքներ [illegible] [illegible] [illegible] պարապում են [illegible] [illegible]

բելի է առել. Նոցա երրորդ չրջանը խաղաղ կենցաղավարութիւնը։ Նոքա կազմում են քաղաքի մի առանձին փոքրիկ արուարձանը և պարապում են զինագործութեամբ, դարբնութեամբ և այլն։ Ամառը, չը դիմանալով քաղաքի անտանելի չոքին, նոքա հեռանում են իւրեանց հայրենիքը՝ Դաղստանի հով լեռները, իսկ աշնանը դարձեալ վերադառնում են։ Միմեանց մէջ խօսում են լեկզերէն, որ չատ կոչտ և կոկորդախօս հնչիւններ ունի, իսկ քաղաքի միւս բնակիչների հետ նոցա յարաբերութիւնը Թուրքերէն լեզուով է լինում։ Դաւանում են մահմետական կրօն։

3. Նողայներ։ Նողայի միջակ հասակը, դեղին գոյնը, երկարաձգած աչքերը, տափակ և փոքր ինչ դէպի վեր ցցուած քիթը, լայն, տափակ, բոլորովին անմազ կամ չատ փոքրամազ երեսը յայտնի ցոյց են տալիս նորա մոնղոլական ծագումը։ Նոքա բաւական բազմաթիւ են և այնքան մերձ յարաբերութիւններ ունեն քաղաքի միւս բնակիչների հետ, որ նոքա համարեա ամէնքն էլ քաջ ծանօթ են Նողայերէն լեզուին մեծից մինչև փոքր։ Այս հանգամանքը չատ օտարոտի է երևում, եթէ աչքի առաջ ունենանք այն, որ Նողայները այս տեղի բնիկների մի այնպիսի տարրին դասն են կազմում, որ համարեա բոլորովին զուրկ է սեփականութենից, բացի մի աննչան և կեղտոտ թաղից, որ կոչվում է Նաման աւուլ (վատ թաղ), բայց նոցա այդպիսի մեծ ազդեցութիւնը բնիկների լեզուի վերայ բացատրվում է նորանով, որ նոքա կազմում են համարեա միակ ծառաները բոլոր քաղաքում. 10—12 տարեկան հասակում երեխան բերվում է քաղաք տնային ծառայութիւն սովորելու։ Նա սկզբում ստանում է միայն իւր օրական հացը, իսկ այնուհետև տարեկան հինգ մանէթից սկսած տարեց տարի աւելանում է նորա ռոճիկը։ Հասակաւորները պարապում են այգիներում մչակութիւն անելով։ Նոցա վարձատրութեան մասին ես խօսել եմ իմ առաջին նամակներում։ Թէ որքան նչանակութիւն ունի նոցա տնտեսական դրութեան մէջ Ղզլարի այգեգործութիւնը, կարելի է տեսնել հետևեալ համեմատութիւնից. մչակը՝ որ տարուայ ամբողջ ձմեռնային կէսը տանը ծառայելով բաւականանում է 15 ռուբլիով չի համաձայնում ամբողջ տարին 60 րուբլիով ծառայել։ Այսքանս քաղաքաբնակ նողայների մասին. դառնանք այժմ դէպի դաչտաբնակները։

Դաչտաբնակ նողայները ներկայացնում են թափառական ժողովրդի մի կատարեալ տիպ։ Նոքա ունեն գիւղեր, որոնք կոչվում են Աւուլ, իսկ առաւել մեծերը—իւրթ. աւելի մեծ մասը թափառական կեանք են վարում։ Նոցա չարժական տները, որոնք ունեն բոլոր ձև գմբէթաձև ծայրով և պատած են լինում թաղիքով կամ փսիատով (рогожа), կոչվում են օթով։ Երբեմն էլ պատահում են փոքրիկ և կոնուսաձև տներ, որոնք կոչվում են դոչ։ Այդ չարժական տներով անընդհատ չրջում են նոքա Ղզլարի չրջակայքի ընդարձակ աւազադաչտերի վերայ արածելով իւրեանց բազմաթիւ եզների, ձիերի և մանաւանդ ոչխարների հօտերը։ Երբ մի տեղի խոտը սպառվում է, նոքա բարձում են իւրեանց օթովները սայլերի վերայ և գնում են մի այլ տեղ։ Այն միջոցին, երբ աղամարդիքը պարապած են անասնապահութեամբ կանայքը իւրեանց կովերի և խաչների առատ կաթից չինում են իւղ, պանիր, մածուն և այլն։ Ամառները նոքա բերում են այդ քաղաք և վաճառում են փողոցից փողոց մանածելով։

Այս նկարագրութիւնից կարելի է արդէն գուչակել, որ նողայները կանգնած են զարգացման չատ ստոր աստիճանի վերայ։ Կրօնով մահմետական են նոքա։ Լեզուները Թուրքերէն, փոքր ինչ աղաւաղած և փափուկ հնչիւնները աւելի կոչտացրած (գեալ-գէլ, գափու-ղափ և այլն)։

Ես կը կամենայի մի քանի խօսք առել և Ղզլարի չրջակայ միւս ազգերի մասին, բայց նամակս սաստիկ երկարանում է, ուստի միւս անգամ։

1873 թ. յունվարի 21. Մի Ղզլարեցի

P. S. Հեռագրական գծի թելը Վլադիկավկազից հասել է մինչև Ղզլար. դեկտեմբերի 17-ից սկըսուեց նորա գործադրութիւնը։

Այստեղ չատ բաւական թանգութիւն է. հացի գրվանքէն արժէ 5 կոպէկ, որ համարեա կրկնապատիկ աւելի թանգ է, քան թէ սովորական գինը։

Մ. Ղ.

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Ցունվարի 8-ին Մոսկվայի Օկրուժնոյ դատարանում քննվեցաւ Սերգէյ Նէչայեվի գործը և դատաստանը ճանաչելով նորան մեղաւոր ուսանող Իվանովի սպանելում, վճռեց զրկելով նորան իր բոլոր իրաւունքներից, դատապարտել հանքերի ծանր աչխատանքին 20 տարով, և այնուհետև բնակեցնել Սիբիրում։

***

Նորին Բարձրութիւն Կովկասի փոխարքայն, յունվարի 9-ին հասաւ Ս. Պետերբուրգ։

***

Իչխան Ղահրաման Արղութեանի կտակի մասին մենք լսեցինք հետևեալը։ Երևանի թեմական հոգևոր կոնսիստորիայի հրամանաւ, Ալէքսանդրապօլցի արժ. Յովսէփ աւագ քահանայ Կոստանեանցը մի խնդիրք է ներկայացրել տեղւոյս դատաստանական պալատին Սենատը (կասացիոննի սուդ) ուղարկելու։ Այդ խնդրքի մէջ հայոց հոգևոր կառավարութիւնը, իբրև երրորդ անձն, խնդրում է Սենատին պատուիրել պալատին վերաքննել գործը, որովհետև պալատի վճռով հոգևոր կառավարութեան և ազգային ուսումնարանի չահը տնանկուխ է լինում։ Հանգուցեալի կտակակատարների փաստաբան պ. Եագուլեանցը իր կողմից առանձին խնդիրք է ներկայացնում, որի մէջ հաստատում է, թէ պալատի վճիռը միանգամայն արդարեւ է, և խնդրում է Սենատին ոչնչացնել այդ վճիռը։

***

Մեզ հաղորդում են, թէ նաւթի գործը վերջացած լինելով, հերթ հասել է աղահանքերի ծախելուն։ Մեր անհոգութենից դէպի բաժանորդական (ակցիոնէր) ընկերութիւնները, երևի և այդ հարուստ հանքերը օտարների ձեռք կընկնեն։

***

Դարձեալ մի ապացոյց մեր անհոգութեան։ Լսում ենք, որ ջրանցք չինելու և գազի լուսաւորութիւնը մտցնելու համար կազմված մասնաժողովը վճռել է փակել իր նիստերը, որովհետև ընկերութեան հիմնադիրները հրաժարվել են իւրաքանչիւր 50 ռուբլի օժանդակութիւն տալ, սկզբնական հետազօտութիւններ անելու, որոց մասին մենք խօսած էինք „Մչակի“ № 2-ում։ Ասում են, որ եւրոպական բանկիրներ աչխատում են այդ գործի մասին։

***

Փետրվարի 1-ին. Թիֆլիսի մեծ թատրոնում հայդերասանական խումբը ներկայացրեց պ. Սունդուկեանցի „Պէպօ“ պիէսան։

***

Մասնաւոր անձերից տեղեկանում ենք, որ անցեալ տարվայ համար Թիֆլիսի փոխադարձ կրէդիտի ընկերութիւնը դիվիդէնտ կը տայ իր անդամներին, մօտաւորապէս 14%

Ահա 1 ներքին 5% (հինգ տոկոսաբեր) փոխառութեան յունվարի 2-ին արած տիրաժի հանգած սէրիաները՝

00,177	04.404	09,490	12,049	16,746
02,152	04,683	09,594	12,405	17,518
02,201	04,936	09,825	13,866	17,639
02,439	05,539	09.851	13,923	17,799
02,635	05,839	10,459	14,943	17,825
02,678	06,268	10,769	14,445	18,100
03,059	07,266	11,064	15,160	18,957
03,350	07,568	11,842	15,520	19.479
03,676	08,509	11,901	15,570	19,683
03,721	09,371	11,932	15,796	19,896

***

Մեզ գրում են Դարբանդից. որ յունվար ամսի 9-ին այդ քաղաքում հայերէն լեզվով ներկայացրին՝ „Դալալ Ղազօ“, „Գիչերուայ սարըը խէր է“ և նմանապէս բժիչկ Ցակոբ Գալստեանից թարգմանած „Աղ և փերաը“։ Այս վերջինը, ոճի պարզութեամբ և նրբութեամբ աւելի դուր եկաւ հասարակութեանը։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՖՐԱՆՍԻԱ

Նապօլէօն III-ի կայսերութեան արտաքին գործոց վերջին նախարար Հէրցօգ-Գրամօնը, սրանից մի քանի չաբաթ առաջ, տուեց մի քանի բացատրութիւններ սեպտեմբերի 4-ի անցքերի առիթով կազմված առանձին „Քննողական մասնաժողովում“։ Այդ բացատրութիւնները բոլորովին հակառակ էր նախագահ պ. Թիերի տուած ցուցմունքներին։ Նախ քան խօսել այն բանի վերայ թէ ինչ էր խօսել պ. Թիերը, կամ ինչ պատասխանեց Գրամօնը, մենք յարմար ենք համարում տեղեկացնել մեր ընթերցողներին, որ այդ „Քննողական“ ասուած մասնաժողովը, կազմվեցաւ սրանից չատ առաջ, Ազգային-ժողովի կամքով՝ որտեղ մանրամասնօրէն քննումեն, և տեղեկութիւն հաւաքում, Նապօլէօն III-ի Սէդանի մօտ գերի ընկնելու օրից սկսած, բոլոր դէպքերի մասին, որոնք պատահեցան Ֆրանսիայում։ Ինչպէս կայսերութիւնը ընկաւ, ինչ յեղափոխական չարժմունքներից առաջացաւ այդ անկումը, ովքեր կազմեցին ժամանակաւոր ազգային պաչտպանութեան կառավարութիւն, ինչ չափով կարողացան իրագործել իրանց վերայ առած լուծը, որքան բարեխիղճ էին իրանց գործակատարութեանց մէջ, թէ տնտեսական ծախսերի թէ պատերազմական չարժողութեանց, և թէ ամրոցների պաչտպանութեան և անձնատուր լինելու դէպքերում։ Այդ „Քննողական մասնաժողովում“ զանազան ցուցմունքներ են առնելու, զանազան մարդկերանցից, որոնք մասնակից էին պատերազմի ժամանակ ազգի հասարակական գործքերում, ու ծանօթ են իրբեւ վկաներ։ Վերջին ժամանակում, մասնաժողովի նախագահ գրաֆ-Դարիւն, հանրապետութեան նախագահ պ. Թիերին էլ հրաւիրեց տեղեկութիւններ տալու։ Նախագահ Թիերը „Քննողական“ ժողովի մէջ խօսեց այն բանի վերայ, որ իրան չատ լաւ յայտնի է, թէ այն ժամանակ, երբ Նապօլէօն III-ը հրատարակեց պատերազմ Պրուսիային, Ֆրանսիական կառավարութիւնը չատ լաւ գիտէր, որ Եւրոպայի մէջ՝ ոչ մի դաչնակից չէր կարող գտնի։ Նա իր խօսքերը հիմնում էր այն փաստի վերայ, թէ օգնութիւն կարելի էր սպասել միմիայն Աւստրիայից, որը դեռ ևս չէր մոռացել 1866 թուի Պրուսացոց հետ ունեցած պատերազմի դառը հետևանքները։ Պատերազմից մի փոքր առաջ, երբ կայսերութեան արտաքին գործոց նախարար Հէրցօգ-Գրամօնը դեռ ևս այդ պաչտօնը չէր վարում, այլ նոր էր վերադարձել Աւստրիայից, որտեղ մինչև այդ օրը Ֆրանսիոյ դեսպան էր, և եկել էր որ նախարարութեան նոր պաչտօնը ընդունի։ Մի օր ինքը Թիերը խօսակցութիւն ունեցաւ այդ նոր նախարար Հէրցօգ-Գրամօնի հետ, թէ արդեօք, եթէ Ֆրանսիան պատերազմ հրատարակի, կարօղ է յուսալ, որ Աւստրիան զէնքով օգնական կը լինի։ Պ. Թիերի խօսքով. Գրամօնը պատասխանեց թէ՝—Աւստրիացիք ամենևին չեն մտածում Պրուսացիներից վրէժ առնելու, նրանք ցանկանում են խաղաղ դրութեան մէջ մնալ, որ 1866 թուի պատերազմի անյաջողութիւններից առաջացած վէրքերը բժչկեն։ Նրանք առանց էն էլ չատ ցաւեր ունեն հոգալու։ „Ուրեմն, Ֆրանսիան Աւստրիայի հետ դաչնակցութեան յոյս չը պէտք է ունենայ, հարցնում է Թիերը։ „Ի հարկէ որ չը պէտք է ունենայ“ պատասխանում է Գրամօնը։ „Բայց պատերազմը առանց դաչնակցի ամենամեծ անբախտութիւն կարող է առաջացնի“ չարունակում է Թիէրը։ „Ո՛չ թէ անբախտութիւն, այլ բոլորովին կորստեան կը մատնէ“ վերջացնում է սրանով իր խօսակցութիւնը Գրամօնը։

Պ. Թիերի „Քննողական մասնաժողովի“ մէջ տուած այդ ցուցմունքներից յետոյ հարցրին իրան պ. Գրամօնին։ Գրամօնը ընդհակառակը բոլորովին ուրիչ բաներ ցոյց տուեց։ Նրա խօսքով Աւստրիան խոստացել էր դաչնակցութիւն, բայց վերջը իր խոստմունքից յետ կանգնեց, և բարձի թող արաւ Ֆրանսիային։ Այս բացատրութիւնը Գրամօնի կողմից, ամբողջ քաղաքական աչխարհում մեծ դղրդիւն հանեց։ Բոլոր լրագիրները տպեցին Գրամօնի ցուցմունքները, և պահանջեցին, որ նա իր խօսքերը հաստատի փաստերով։ Ո՛չ թէ միայն Ֆրանսիայի, այլ նոյնպէս ամենամեծ տպաւորութիւն արաւ այդ բանը Վիէննայի և Բէրլինի մէջ։ Եւրոպայի բոլոր օրագրութիւնը միաբերան գալիս էին այն եզրակացութեան, թէ Գրամօնը անչուչտ պէտք է օրինաւոր փաստերով հաստատի, եթէ կամենումէ, որ իր խօսքերը սուտ չը համարեն։ Գրամօնը առ ժամանակ լռեց, իսկ բոլոր քաղաքական թերթերի մէջ բացուեցաւ սաստիկ պօլէմիկայ, սկսեցին զանազան մեկնութիւններ տալ։ Ոմանք հաւանական էին համարում, իսկ մի քանիսները սուտ բոլորովին։ Վերջապէս, այդ պօլեմիկայի առիթով՝ Գրամօնը ուղղեց նամակ „Քննողական մասնաժողովի“ նախագահ գրաֆ-Դարիւին, որի մէջ սկսեց բացատրել իր ցուցմունքները։

Նորա խօսքով, նա չէ կամենում պօլէմիկայ սկսել իր հակառակորդների հետ, նա միայն իրողութիւններ պէտք է յայտնի որ բանը պարզուի, որովհետև էդ բանը նրանից պահանջում են չատ ծանրաբարոյ և խոհեմ մարդիք, որոնք կամենում են էդ խճճուած գործքի մէջ մի ճչմարտութիւն գտնել։ Նա չէ ասել երբէք, ու հիմի էլ չէ ասում, որ Աւստրիան ցանկանում էր 1870 թուի պատերազմը, կամ դրդում էր սկսելու։ Ընդհակառակը, էդ պատերազմի հրատարակութեան լուրը չատ անախորժ ընծայ էր նրա համար։ Գրամօնը միչտ լուռ է կացել այն հարցի մասին՝ թէ ինչ յարաբերութիւնների մէջ էին գտնվում Աւստրիայի հետ մինչև պատերազմի սկսիլը. նա էլի լուռ կը մնայ այդ մասին քանի որ քաղաքականութեան հարկը պահանջում է...Բայց կըրկնում է, որ Աւստրիան խոստացել էր իր մասնակցութիւնը 1870 թուի պատերազմի մէջ։ Էս իրողութիւն է, որ նա կարող է ապացուցել, թէ կուզ ինչ էլ որ ասի, կամ ուրիչներին ասել տայ պ. Թիերը, 1870 թուին, յուլիսի 23-ին այսինքն, պատերազմը հրատարակելուց մի քանի օր յետոյ, այցելութիւն է անում Գրամօնին Փարիզի մէջ գտնված Աւստրիացոց դեսպանը, և յանձնում է նրան իր կառավարութեան կողմից երկու ծանուցագիր, որ նրանց պատճէնը վերցնի։ Մի ծանուցագրի մէջը որը պէտք է հրատարակվէր 'ի լսողութիւն ամէնքին, գրած է եղել,—որ Աւստրիան պահպանում է չէզօքութիւն, բայց անպիսի չէզօքութիւն, որ նա պատ է, հարկը պա-

հանդած դէպքում՝ զինավառվել, և վարվել այնպէս, ինչպէս որ իր օգուտը և հանգամանքները կը պահանջեն: Էգպիսի անորոշ կերպիւ յայտնած չէզօքութիւնը, Ֆրանսիայի կայսրի համար շատ պարզ հասկանալի էր, որովհետև միւս ծանուցագրի մէջը, որը պիտի գաղտնի պահուէր ամէնքից, և չը հրատարակվէր, գրած էր շատ որոշ կերպիւ: Ահա էն որոշ խօսքերը:—Աշխատեցէք ,,կրկնել" կայսրին և նրա նախարարներին, որ Ֆրանսիայի գործը համարում ենք մեր սեփհական գործը, և կաշխատենք նպաստել այնքան, որքան կը հարկաւորէ ապահովացնել նրա զէնքի յաջողութիւնը: Ահա թէ ինչ էր յանձնած Աւստրիացոց դեսպան Մեթերնիխին ,,կրկնել" կայսրին և նրա նախարարներին: Ուրեմն, էդ բանը, բացի էդ անգամից գարձեալ ասված էր: Այդ խրոզութիւնները յայտնելուց յետոյ, Գրամօնը հարցնում է հիմի բոլոր ազնիւ մարդկերանց,—ճշմարիտ է թէ ոչ, որ Աւստրիան 1870 թուի պատերազմում խոստացել էր Ֆրանսիային իր օգնութիւնը...

Ազնիւ մարդիքը հաւանական համարեցին, բայց ոչ բոլորովին ճշմարիտ, քանի որ Գրամօնը յիշեալ ծանուցագրի իսկականը պահել է, ու ոչ ոքի չէ կամենում ցոյց տալ. բայց արի տես, թէ ինչ բան որ, ինքը Գրամօնը իր նամակով չը կարողացաւ գուտ ճշմարտութիւն համարել տալ մի և նոյն բանի համար, աշխատեցին իրան Գրամօնի հակառակորդները: Պ. Բէյստը որը պատերազմի ժամանակ Աւստրիայի կայսերութեան առաջին կանցլերն էր համարվում, և արտաքին գործոց նախարարութեան պաշտօնն էր վարում, որի գրգմամբը և ձեռքովը պէտք է Գրամօնի ակնարկած դաշնակցական խրոզութիւնները գլուխ գար, այդ պ. Բէյստը, յայտնի է Եւրոպային իբրև իշխան Բիսմարկի անհաշտ և ոխերիմ թշնամիներից մէկը: 'Ի հարկէ, Գրամօնի խօսքերը որքան էլ որ ճշմարիտ լինէին ոչ ոք հաւատալու չէր, եթէ պ. Բէյստի այդ թշնամական խրոզութիւնը իշխան Բիսմարկի վերաբերութեամբ՝ չը լինէր, որը այս գործեցրած հարցի մէջ մեծ դեր է խաղում: Նա ուղղեց երկու նամակ պ. Գրամօնին, հերքելու նրա ասածները, և ջնջելու իր վերայից այն կեղտը թէ՝—Ֆրանսիաին խոստացել էր Աւստրիաի օգնութիւնը, բայց երբ Վէյսէնբուրգի և Վէրտի մօտ Պրուսացիք յաղթեցին Ֆրանսիացոց, խոստումը յետ խփել, և բարձի թողի է արել իր դաշնակցին: Այդ երկու նամակն էլ գրուած է, ամենաքաղաքավարի ձևով, և գերազանցվում է, իր բոլորովին ոչինչ բան չը պարզող պարունակութեամբը: Մի բան միայն պարզ երևում է, որ Բէյստը ամէն հնարքը գործ է դրել իր պատասխանի մէջ՝ որ Գրամօնը չը վէրաւորուի, չը գրգուի և եթէ կայ հնարք, աշխատի ընդհակառակը լռել այդ հարցի մասին, և թողնել մթութեան մէջ, այն քաղաքական բանակցութեանց յարաբերութիւնները, որ մինչև Սէդանի օրերը եղել է Նապոլէօն III-ի կայսերութեան և Աւստրիայի մէջ:

Գրամօնը երկու անգամ պատասխանեց պ. Բէյստին, երկու անգամումն էլ կրկնեց իր խօսքերը: Բոլոր Վէնայի լրագիրները բողոքներ գրեցին Գրամօնի դէմ. բայց այնու ամենայնիւ, ոչինչ հաստատև գործի էութիւնը պարզող բան չը կարողացան ասել: 'Ի հարկէ, Աւստրիական օրագրութիւնը սուտ չէ ասում, որ Գրամօնը նորա համար է անում այդ բաները, որ կարողանայ համոզել Ֆրանսիացոց, թէ՝—Աւստրիան կօգնէր Կայսր Նապոլէօնին, եթէ Փարիզեցիք Սէդանի միւս օրը չը կործանէին կայսերութիւնը և հանրապետութիւն չը հիմնէին: Կարծիք չը կայ, որ Գրամօնը իբրև Նապոլէօնեան կուսակցութեան անձն, միմիայն այդ նպատակաւ է աշխատում մերկացնել այդ խրոզութիւնները: Որքան էլ որ ճշմարիտ լինի Աւստրական լրագիրների խօսքերը Գրամօնի նպատակի վերաբերութեամբ, այնու ամենայնիւ դորանով չի կարելի հերքել այն բանը ինչ որ, շատ կարելի է թէ պատահել է: Հերցօգ-Գրամօնը խոստանում է ներկայացնել ծանուցագրերի իսկականը ,,Քրէնոզական մասնաժողովին" երբ հարկը պահանջէ: Այժմ մնում է սպասել ժամանակին, մինչև որ Գրամօնի ակնարկած՝—հարկը պահանջած օրը գայ:

ՆԱՄԱԿ ՑԻՒՐԻԽԻՑ

Շտապում եմ հաղորդել ընթերցողին մի լուր, որ ինչպէս կարծում եմ շատերին հետաքրքիր կը լինի: Այսօր առաւօտը ինձ աջողվեցաւ մանել այստեղի համալսարանի դահլիճը և ներկայ գտնվել մեր հայրենակից պ. Յ. Աբելեանի առաջին դասախօսութեան: Այդ անունը արդէն յայտնի է ,,Մշակի" ընթերցողներին: Այդտեղի համալսարանում քիմիայի դոկտորի դիպլոմը ստանալուց յետոյ, նա մնացած էր համալսարանում, վարելով քիմիական լաբորատորիումի կառավարչի պաշտօնը: Այժմ նա պրիվատ-դոցէնտ է նշանակվել և կարդաց այսօր իր առաջին դասախօսութիւնը:

Ինչ կը լինի յետոյ: Երևի նա շուտով կը ստանայ և պրօֆէսօրի տեղը և զանազան ուրիշ գիտնական աստիճանները: Ուրեմն Եւրոպայի գիտնականների թիւը մինով աւելացաւ: Եւրոպան ամէն բանից կամենում է շահվել, մինչև անգամ մեր պէս փոքրիկ ասիական երկրի մարդիկներից օգուտ է քաղում: Բայց ո՞վ աւելի հարկաւորութիւն ունի մտածող և աշխատող մարդիկների մէջ:

Կարելի կը լինէր կարծել, որ մեր երկիրը, պակասութիւն զգալով գիտնական կերպով կրթված և զարգացած մարդիկների մէջ, ամենից շատ հարկաւորութիւն ունի դէպի իրան գրաւել և աշխատանք տալ ճշմարիտ եւրոպական կերպով կրթված մարդիկներին, . . . բայց ընդհակառակն Շվէյցարիայի մի համալսարան յօժարութեամբ ընդունում է երիտասարդ հայ-գիտնականին, տալիս է նրան ամէն միջոցներ ապագայ ասպարիզի զարգացմանը,—իսկ մենք. . . երբ մեզ մօտ երևում է նոր գիտնական ոյժը, նա հանդիպում է միայն անտարբերութեանը կամ յարուցանում է դառն ծաղրածութիւն՝ ,,դու կամենում ես գիտնական լինելով, մեր շրջանը մանել, բայց չես մտածում, որ այն ժամանակ մեր ադիտութիւնը աւելի պարզ կերևայ. . . չէ, չէ, դու մեզ հարկաւոր չես, դու մեզ համար վտանգաւոր ես: Դու ուզում ես մեզ սովորեցնել. . . չէ, եթէ Աստուած կը սիրես, մեր հանգստութիւնը մի վրդովիր. . . որքան մենք աւելի տգէտ ենք, այնքան մեզ աւելի հեշտ է հաշտվել կեանքի զանազան անյարմարութիւնների ու թերութիւնների հետ, այնքան մեր կեանքը անվրդով կը լինի":

Հասկանալի է, որ այդ տեսակ ընդունելութիւնը արգելք է լինում ոյժերից շատերին դիմել այն երկիրը, որտեղ նրանք աւելի հարկաւոր են, որտեղ նրանք պէտք է լինէին:—Ո՞ւր է փրկութիւնը: Մինչև երբ պիտի տևի այդ երկպառակութիւնը լուսաւորեալ մարդի, և անգամ մեր լուսաւորեալ անվանված հասարակութեան մասի մէջ: Միթէ մեր մի քանի անհատներին երբէք չը պիտի աջողվի խախտել մեր մտաւոր անշարժութիւնը: Եթէ նոքա այդ յոյսով էլ չը պիտի ապրեն, ինչ է նրանց նպատակը կեանքի մէջ, միթէ միայն անձնական նիւթական ապահովութեան վերա հոգալը: Բայց անձնական ապահովութիւնը հասանելի է աւելի հասարակ միջոցներով և հարկաւոր չէ անպատճառ ընտրել գիտութեան ծանր և դժուար ճանապարհը, այդ նպատակին հասնելու համար: Ոչ, ես կարծում եմ, որ այդ նոր աշխատողների գոյութեան խրոզութիւնը մտաւոր և գիտնական ասպարիզում, ապացոյց է, որ նրանք աւելի բարձր նպատակներ ունեն, քան թէ անձնական ապահովութեան հոգսը: Բայց եթէ այդպէս է, պէտք է ընդունենք և մայրենի հողի վրա աշխատելու անհրաժեշտութիւնը:

Դառն է, ծանր է, անտանելի է այո, գիտենալ և նախադուշակել, ինչ սարսափելի ջանքը պիտի գործ դրվին քո ցանկութիւնների մի փոքրիկ մասը իրագործելու համար, որ դու ամէնքին քեզ դէմ կունենաս և ոչքին քո կողմը, որ դուն ինքդ շուտով կը մաշվես, գուցէ մտաւորապէս բոլորովին կամ մասամբ, կընկնես: Բայց ինչ արած: Առաջին շարքերը ճշմարիտ մտաւորապէս ապրող մարդիկների պիտի անպատճառ ընկնեն, իսկ հետևեալներին գուցէ կաջողի այնքան սուր չընկնելու. . . ընկածները կը լինեն նեցուկ սրանց հետեւող նոր, թարմ ոյժերի համար: Ապագան միայն կը գնահատէ նրանց այդ ծառայութեան համար:—Բայց ինչ տխուր մխիթարութիւն՝ իրան անձնապէս զոհել ներկայումը, ապագայ սերունդների ընթացքը հեշտացնելու համար...: Այնու ամենայնիւ այդ է ճիշդ և խիստ, թէ և տխրալի եզրակացութիւնը անհերքելի փաստերից: Բայց ո՞վ կարող է ստիպել առանձին անհատներին այդ տեսակ զոհաբերութիւններ անելու,—ոչ ոք. . . բացի վարմունքի լօգիկայից:

Կամենում էի օգուտ քաղել այդ նամակից, որ խօսեմ քիչ շատ այդտեղի ուսանողական դասի մասին, թէ երիտասարդների թէ կանանց մասին, բայց ժամանակը կարճ լինելով, յետ եմ գցում այդ նկարագրութիւնը հետեւեալ նամակին:

Յունվարի 18/30 Պ. Իզմ.

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—Հեռագիրը հաղորդում է իսպանիայից, թէ Մադրիդի մէջ կորտեսների ազգային ժողովը հրաժարեցրեց Ամէդէյ թագաւորին և իսպանիայում յայտնեցին հանրապետութիւն:

—,,Indépendance Belge" լրագիրը հաղորդում է, որ Թիւրքիայի մեծ-վիզիր Ռուշտի-փաշան կամենում է հրաժարական տալ իր պաշտօնից: Նոյն լրագիրը պատմում է թէ Թիւրքաց տէրութիւնը շատ անհանգիստ է տեղական օրագրութեան սաստիկ յարձակումների պատճառով: Լրագիրներից շատերը արգելվեցան, միւսները նախազգուշութիւն ստացան:

—Նոյն լրագիրը հաղորդում է, որ երկպառակութիւնները յունաց եկեղեցու կուսակցութիւնների մէջ Թիւրքիայում և նմանապէս հայ-կաթօլիկները և հասունեանների մէջ սաստկանում են:

—Դրէզդէնի լրագիրները հաղորդում են, որ Մէկսիկայի աքսորված կայսրուհի Կարլօտան, որ վերջին տարիները խելագարված էր, նոյերումս վախճանվեցաւ Բէլգիայի Լաօն ամրոցի մէջ, Բրիւսէլից ոչ հեռու:

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Բոլոր մեր ջանքը իզուր է. ,,Մեղուն" մինչև հիմայ չէ կարող հասկանալ, որքան օգտաւէտ են թատրօնի վրա թարգմանական բեմական գրվածները (տես. ,,Մեղու Հայաստ" № 3). . . խեղճ:

* * *

,,Մշակի" խմբագրութիւնը բացի Կ. Պօլսի քանի մի լրագիրներից, ստանում է այժմ Զմիւռնիայի ,,Արշալոյս Արարատեան" շաբաթաթերթը: Սա Թիւրքիայի հայոց լրագիրներից ամենահինն է՝ նա երեսուն տարից աւելի գոյութիւն ունի:

* * *

,,Արշալոյս Արարատեան" լրագիրը հաղորդում է՝ Փարիզի օրագրաց մէկուն մէջ հետեւեալը կը կարդամք: ,,Մօսիւ Էտ. Դիւլօրիէ, որ Գաղղիոյ համալսարանին անդամ է, անցեալ Նոյեմբերի 26-ին սկսաւ հայերէն ընտրելագոյն գրագիտութեան դասատուութիւնն ընել ի սեպհական դպրոց արևելեան լեզուաց: Իսկ հայերէն աշխարհաբար լեզուն ուսուցանելու համար՝ իրեն գործակից և փոխանորդ պիտի ունենայ Կ. Պօլսեցի արժանա. Գրիգոր վարդապետ Մէրժեան":

* * *

Մենք ստացանք պ. դոկտոր Անդրէաս Արծրունու գիտնական հետազօտութիւնը, որ տըպվեցաւ գերմանական ,,Zeitschr. d. Deutschen geologischen Gesellschaft" պարբերական հրատարակութեան մէջ, 1872 թ.:—Սա Ցէօլէստին անվանված միներալի մի նոր գէօլօգիական հետազօտութիւն է, որ երիտասարդ դոկտորը արել է պ. պրօֆէսօր Գրօթի (Groth) հրաւէրքով: Վերնագիրը այսպէս է՝ Ueber den Cölestin von Rüdersdorf und Mokkatam".

* * *

Մեզ գրում են Ցիւրիխից, որ պ. դոկտոր Յարութիւն Աբելեանցը Ցիւրիխի համալսարանի մէջ ստացել է Պրիվատ-դոցէնտի տեղը, որ նշանակում է մասնաւոր պրօֆէսօր: Պրիվատ-դոցէնտ ասում են գերմանական համալսարաններում այն պրօֆէսօրներին, որք իրաւունք ունեն դասախօսութիւններ անել և վճարող լսողներ ունենալ, բայց որք դեռ ևս համալսարանից ռոճիկ չեն ստանում:

* * *

Մենք լսում ենք, որ մեծ պասին կովկասեան երաժշտական ընկերութիւնը կամենում է տալ մի քանի հոգևոր կօնցէրտներ: Ընկերութեան կառավարիչ պ. Կլինէրը դիտաւորութիւն ունի այդ կօնցէրտներում ամենաերևելի գրվածների հետ օրպէսի են Ռօսինիի ,,Stabat Mater", կամ Մօցարտի ,,Requiem", երգել տալ և մեր հայոց մի քանի եկեղեցական շարականները: Յոյս ունենք, որ կատարումն աջող կը լինի որովհետև երգիչների մէջ բազմաթիւ են հայեր և հայուհիք: Այդ կօնցէրտները ի հարկէ կը գրաւեն հայ-հասարակութեանը ուշադրութիւնը:

* * *

,,Մշակի մէջ տպվող պ. Րաֆֆիի Պարսկաստանի նամակները, թարգմանվում են Շվէյցարիայում ֆրանսիերէն լեզվով և պիտի տպվին ֆրանսիական օրագիրներում:

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ԹԻՖԼԻԶԻ ՎԱՃԱՌԱՆՈՑ
(փետրվարի 7-ին):

ՈՍԿԻՆ, (պօլուիմպէրիալ)	6 ռ.	8 կ.
ՓՈԽԱՆԱԿԱԳԻՐ (բարաթ) Պօլս. վճարելիք (լիրա Օսմանեան) .	6 ,,	80 ,,
ԲԱՄԲԱԿԸ Երևանու.	4 ,,	60 ,,
,, երկրորդ տեսակը. . .	4 ,,	50 ,,
,, Ամերիկայի սերմից .	6 ,,	70 ,,
ԲՈՒՐԴԸ Թուշի	8 ,,	30 ,,
,, ,, երկրորդ տեսակը	8 ,,	— —
,, Թարէքեամի , ...	4 ,,	80 ,,
ՇԱՔԱՐԸ Ռսի (Բրօդկու)	8 ,,	— —
,, ,, միւս տեսակը . .	7 ,,	85 ,,
,, գագրանիցու տրանզիդ.	6 ,,	65 ,,
մաքուր վճարած . . . . ,	8 ,,	90 ,,
ՇԱՔԱՐԱԽԱԶԸ Ռսի.	6 ,,	60 ,,
ԴԱՀՎԱ Լիվանի լաւը.	14 ,,	50 ,,
ԴԱՀՎԱ Մօկօ, շատ լաւը . . .	15 ,,	60 ,,
,, Մարտինիկոյի, ցածրը .	12 ,,	40 ,,
ԱԼԻՒՐԸ Երևանի երկրորդ տեսակը.	1 ,,	40 ,,
,, ,, առաջին տեսակը	1 ,,	50 ,,
ԱԼԻՒՐԸ Գեանջու հասարակ . .	1 ,,	60 ,,
,, Շորագեալու.	1 ,,	60 ,,
ԳԱՐԻՆ Երևանի. , ...	1 ,,	— —
ՊՂՊԵՂԸ	10 ,,	50 ,,
ՇԻՐԲԱԽՏԻ ձէթ. . , ...	9 ,,	70 ,,
ՄՈՄ	12 ,,	50 ,,

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Վասպուրականի վանօրէից Լիմ և Կտուց սրբ. Անապատաց երկու դուքաններ՝ որոնք որ գտնուումեն ի Տփխիս քաղաքիս ի Ջիկրաշէն եկեղեցւոյ փողոցում կից Տէր Աստուրովի տան. վերանորոգութեան կարօտութիւն ունենալու համար յիշեալ Անապատաց վարդապետներ կծանուցանեն ում որ պիտոյէ քանի տարի իւրեան տան առանց վարձուց ինքն իւրեան փողով ի հիմանց վերանորոգել բարեհաճի:

ВЪ КАБИНЕТѢ

моемъ, находящемся на Вельяминовской улицѣ, противъ Англійскаго клуба, въ домѣ Кетхудова, составляются дѣловыя бумаги, какъ-то: прошенія, аппеляціи, кассаціи и проч. а также проекты всякаго рода потаріальныхъ актовъ и обязательствъ.

Плата возможно умѣренная.

Петръ Антоновичъ Чарековъ.

Հ. ՄԿՐՏԻՉ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆՑԸ պատիւ է համարում յայտնել Թիֆլիսի յարգոյ հասարակութեան, որ նորերումս արտասահմանից ստացաւ ,,Երկաթեա կասսէք" որոց քաշերը հետևեալն են,—15 փութ. 21, 23½, 24, 36 և 41 փութանոց: կան այնպիսիք, որոնք ունին երկու դուռը և բոլորովին ապահովուած են կրակից և կոտրելուց: Ցանկացողները գնել յիշեալ կասսէքը, կարող են դիմել Սիօնի փողոցում, պ. Օնանովի քարվանսարան № 52: Պէտք է ունեցած ի նկատի, որ գները չեն այնքան բարձր:

Дозволено Цензурою. Тифлисъ, 7 Февраля 1873 г. Տէրէթէլի և ընկ. (Նախկին Գուբէլլիի) տպարան Խմբագիր—հրատարակող Գրիգոր Արծրունի